

УДК 821.161.3 – 343

П. Р. Кошман

ГІСТОРЫКА-ЛАНДШАФТНЫ КОД ПАЛЕССЯ Ў БЕЛАРУСКІМ ФАЛЬКЛОРЫ

У артыкуле на матэрыяле беларускага народнага эпасу вызначаюцца асноўныя кампаненты гісторыка-ландшафтнага коду вобраза Палесся, прасочваецца залежнасць паміж спецыфікай палескага ландшафту і традыцыйнай прасторава-часовай характарыстыкай рэгіёна ў ментальнай карціне свету беларусаў. У якасці вобраза, рэальны і міфалагічны змест якога прадвызначыў адметную сутнасць рэгіянальнага хранатопна Палесся ў беларускім фальклоры, разглядаецца архетып балота. Гэтая дамінанта палескага ландшафту ў светабачанні беларусаў атаясамлівалася з вобразам чорта і тым самым вызначала месца гэтага краю ў першапачатковай гісторыі чалавецтва, дзе воблік Палесся з-за сваёй нязручнасці для людскога існавання супрацьпастаўляўся зямному раю Эдэму і лічыўся месцам пражывання нячэстай сілы. Дадзеная трактоўка аказалася надзвычай устойлівай і абумовіла каларытнасць вобраза палешука ў беларускай вуснай народнай традыцыі.

Уводзіны

Сярод усёй сукупнасці элементаў, якія складаюць аснову нацыянальнага светаадчування, асабліва важную ролю адыгрываюць устойлівыя людскія уяўленні аб прасторы і часе. Гэтыя светапоглядныя катэгорыі непасрэдна вызначаюць спецыфіку беларускага менталітэту, тыповымі рысамі якога даследчыкі называюць «прывязанасць да сваёй зямлі, да свайго роднага кутка, пастаяннае імкненне гарманічна прыстасаваць працу і адпачынак да пэўных прыродна-сезонных цыклаў, пораў года» [1, 219]. Падобныя высновы, зробленыя Э. Дубянеўкім, знаходзяць пацвярджэнне таксама ў працах іншых беларускіх вучоных у прыватнасці У. Сысова [2] і Я. Крука [3], і грунтуюцца найперш на матэрыяле беларускага народнага календара.

Вынікі даследавання і іх абмеркаванне

Разам з тым даволі перспектыўным факталагічным матэрыялам для даследавання прасторава-часавых вобразаў з'яўляюцца жанры беларускага народнага эпасу, якія ўтрымліваюць як міфалагічныя, так і рэалістычныя кампаненты гісторыка-храналагічнага коду ментальнай карціны свету беларусаў. На аснове аналізу гэтых фальклорных твораў С. Санько былі разгледжаны некаторыя прасторавыя (лес, стэп) і часавыя (утварэнне свету) структуры беларускай міфа-паэтычнай мадэлі свету [4]. Пры гэтым даследчык адзначае, што існуючая ў культуралогіі тэндэнцыйнасць падыходу да аналізу прасторава-часавых уяўленняў з пункту гледжання пэўных універсальных (нормаў) робіць «актуальнымі максімальна поўныя даследаванні канкрэтных лякальных і рэгіянальных традыцый, вынікі якіх давалі б гэтак патрэбны й дастатковы матэрыял для параўнальных і кантрастыўных штудый» [4]. Прыведзенае выказванне надае асаблівы сэнс даследаванню тых прасторава-часавых уяўленняў, якія характэрны для ментальнай карціны свету жыхароў паўднёвай Беларусі – палешукоў. Самабытнасць іх традыцыйнай культуры, абумоўленая цэлым комплексам прыродных і гістарычных асаблівасцей, выразна вылучае гэты край з ліку іншых беларускіх тэрыторый. І найбольш відавочным сведчаннем гэтаму з'яўляецца той адмысловы тапонім – Палессе, якім здаўна абазначаліся нізінныя абшары, раскінутыя ўздоўж ракі Прыпяць. Менавіта прыналежнасць да згаданай назвы аб'яднала шматлікія і разнастайныя праявы быцця гэтай зямлі і вызначыла іх адзіны рэгіянальны статус у традыцыі вуснай народнай творчасці і літаратуры Беларусі.

Пры гэтым само слова *Палессе* не перадае дастаткова поўна спецыфікі дадзенай мясцовасці, паколькі сваім паходжаннем звязана з лексемай *лес*, а значыць з тым прыродным аб'ектам, які хаця і надзвычай прыкметны ў палескай прасторы, але не вызначае яе рэгіянальную сутнасць. Прынамсі, вядомы беларускі этнограф М. Янчук, падзяляючы тэрыторыю Беларусі на тры прыродныя вобласці, пазначаў лясныя абшары ў якасці дамінанты яе паўночнага ландшафту, палі – цэнтральнага, а да паўднёвага, г. зн. палескага, адносіў балоты. «Каждая с этих трех полос, – як пісаў даследчык, – имеет свои отличительные черты, во многом обуславливаемые природой: “в лесу” вы увидите иное, чем “на поле” или “на болоте”. Привыкший жить в лесу, положим игуменец или борисовец, выскажет вам даже с убеждением такой парадокс, что только в лесу и можно жить безопасно, потому что там никого нет, кроме зверя... Напротив, живущий «на поле»

случанин или новогрудец как будто боится леса и весь привязан к земле. Пинчук, в свою очередь, не может представить себе как можно жить без воды и болота, где такое раздолье в отношении рыбы и дичи... » [5, 69].

Дадзенае выказванне, раскрываючы традыцыйны погляд на праблему залежнасці людской супольнасці ад прыроднага асяроддзя, дакладна фіксуе і тыя канкрэтныя аб'екты ландшафту, якія абумовілі адметнасць праяўлення гэтай сувязі ў розных рэгіёнах Беларусі. Што датычыцца Палесся, то тут уздзеянне наваколля на быццё чалавека было моцным, як нідзе: прырода краю сцвярджала сваю магутнасць не проста ў факце прысутнасці асобных тыпаў ландшафту – таго ж балота ці лесу, а найперш у нябачанай маштабнасці, грандыёзнасці іх засяроджвання ў дадзенай мясцовасці. Гэтая маштабнасць доўга захоўвала Палессе ў першабытнай непарушнасці, абмяжоўвала пранікненне ў глыб палескай зямлі ўсяго новага, выпрацоўвала ў карэнных жыхароў фізічную і духоўную трываласць, узводзіла ў разрад звышказштоўнасці апору на досвед жыцця папярэдніх пакаленняў.

Палессе – гэта яркі прыклад класічнай схемы развіцця чалавецтва, калі геаграфія абумоўлівае гісторыю краю, а разам з тым вызначае і змест яго вобраза ў традыцыйнай людской свядомасці. Невыпадкова, што важнейшыя пазнавальныя рысы вобліку Палесся ў беларускай вуснай народнай творчасці паўстаюць менавіта з яго прасторавай характарыстыкі. «...чым далей, тым лес усё гусцей, а ў ім стаіць такая тхлань не метра, што й выбрацца нельга» [6, 80]. Бессістэмнае спалучэнне асноўных элементаў палескага ландшафтнага коду – балота і лесу – не толькі характарызуе Палессе як дрымучы, непраходны край, але і набліжае яго статус да нейкай рэліктавай прасторы, што захавала свой воблік з часоў першабытнага хаосу. Магчыма тут знаходзяцца прычыны адсутнасці ўяўлення аб дакладным месцазнаходжанні Палесся ў традыцыйнай карціне свету мясцовых жыхароў. У іхнім разуменні сутнасць Палесся вызначаецца не геаграфічнымі або гістарычнымі адзнакамі, а найперш цывілізацыйнымі фактарам, дакладней адсутнасцю яго прыкмет, а таму атаясамліваецца не са сваёй роднай мясцовасцю, а з нейкай хоць і блізкай, але іншай, глухой, амаль цалкам неабжытай прасторай.

Паказальны ў гэтых адносінах той факт, што з усёй тэрыторыі Беларусі ў народным эпасе адлюстраваны працэс засялення менавіта палескага краю [6, 80], што можа сведчыць як аб запозненасці, так і паступовасці таго працэсу, з якога пачынае свой адлік легендарная гісторыя палешука. Аднак пачатковы момант узнікнення самога палескага краю, што азначае і першае праяўленне катэгорыі часу ў характарыстыцы яго вобраза, адносіцца ў народнай свядомасці да значна ранейшай эпохі і звязаны з беларускімі касмаганічнымі міфамі аб утварэнні свету. Паводле іх зместу, калі Бог ствараў зямную цвердзь, у яго святую справу ўмяшаўся чорт, дзякуючы старанням якога і ўзніклі балоты. Безумоўна, дадзены сюжэт даволі ўніверсальны, каб прэтэндаваць на першапачатковае палескае паходжанне. Аднак відавочна і тое, што ў светапоглядзе мясцовага насельніцтва гэты міф быў непасрэдна звязаны толькі з іх краем, тлумачыў паходжанне краявідаў не якой-небудзь, а менавіта тутэйшай зямлі. Яе неўпарадкаваны воблік, блізкі да стану першароднага, пачатковага хаосу, пераконваў палешука ў тым, што зямны свет зараджаўся менавіта *тут*. «Бачыце, якая *тут* непра, якая тхлань: цэлы тыдзень ідзі, та да краю не дацягнешся. Даўней *тут* была чыстая вада, усе лелело да блішчала на сонейку, бы шкло. Бог ездзіў па вадзе ў чоўне да аглядаў, гдзе зрабіць зямлю» [7, 177], – так расказвалі А. Сержпутоўскаму аб мінулым свайго краю беларусы-палешукі. Намаляваная імі карціна дагістарычнага свету – надзвычай глабальная і цалкам аднастайная, паколькі складаецца з суцэльнага мора-акіяна, сярод раўнамернасці якога няма месца абсалютна ніякім адхіленням, а значыць – і рэгіянальнай адметнасці. З'яўленне яе першых контураў на міфалагічнай карце свету звязана ў беларускіх паданнях непасрэдна з яго пераўтварэннем, дакладней кажучы, тлумачыцца як вынік пабочнага ўздзеяння на сам працэс землебудаўніцтва.

Паводле народнага эпасу, створаная Богам суша спачатку захоўвала вызначальныя рысы існаваўшай дагэтуль пракаветнай воднай прасторы: выглядала такой жа раўнамернай і аднастайнай («Рабіў Бог зямлю. Выглядзіў, выдзелаў – люба паглядзець. Гладзенькая, кругленькая, як шпакова яйка» [6, 40], «...Гасподзь з етага пяску прасцёр зямлю роўна-шырако, як кляновы ліст» [6, 42]). Падобны воблік зямлі быў абумоўлены людской верай у замысел Тварца даць ім прастору зручную для існавання і гаспадарання, а таму да Божых спраў адносілася ўзнікненне і тых аб'ектаў прыроды, што былі даволі добра асвоены чалавекам: «От засеяў Бог землю – сыпануў жменю землі, а тут разам расступілася вада й высунулася сухая зямля з лесам, з полем да з сенажачымі» [7, 177]. У тым жа рэчышчы, але толькі з супрацьлеглым ідэйным афармленнем

падаецца ў беларускім фальклоры паходжанне балот. Гэты тып ландшафту бачыўся гаспадарліваму беларусу-земляробу малакарысным, а таму яго ўзнікненне было прыпісана чорту. Адвечны праціўнік Бога і людзей сваімі штукарствамі змяніў універсальную форму існавання першароднага свету, разбурыў ідэальную раўнамернасць і пракаветнага мора-акіяна, і першароднай зямлі-сушы, змяшаў элементы гэтых дзвюх стыхій у адну і ўтварыў балота: «Запаганіў чорт чыстую воду й абернуў ёе ў паганае чортаво балото» [7, 178].

Выяўленая ў палескіх паданнях аб утварэнні свету асабліваць успрымання балота як пэўнага адхілення ад агульнапрынятага стану рэчаў з'яўляецца характэрнай рысай усёй народнай традыцыі яго асэнсавання. Напрыклад, для беларускіх замоў балота – звыклы вобраз, які ў структуры гэтага жанру асацыіруецца з негатыўнай энергіяй і ў сваіх розных «дрыгвіяністых» варыяцыях неад'емна фігуруе сярод тых аб'ектаў ландшафту, якімі акрэсліваецца прастора іншасвету і куды адпраўляецца розная хворасць: «Ідзея вы, зглаз-уроки, на імхі, на балоты, на топкія аржаванні, на ніцыя лозы, на гнілыя калоды...» [8, 258]. Гэтакі выключны статус балота, які падкрэсліваецца ў народных міфалагічных уяўленнях праз яго паходжанне ад д'ябла і аморфную будову, захоўваецца за гэтым прасторавым вобразам і ў рэальнай карціне нацыянальнага свету беларусаў. Тут балота, хаця і адносілася да ліку тыповых беларускіх краявідаў, але заўсёды вызначалася моцным рэгіянальным палескім каларытам, традыцыйна бачылася выразнай адзнакай Палесся. Да прыкладу, знакаміты «балотны» эпас – «Дрыгва» Якуба Коласа, «Людзі на балоце» Івана Мележа – вылучаецца ў класічнай беларускай літаратуры менавіта сваімі палескімі каранямі.

Відавочна, што ў народным светапоглядзе тая міфалагічная інтэрпрэтацыя вобраза балота, якая выводзіла яго ўзнікненне ад чорта, і тая традыцыя, якая замацоўвала ў беларускай рэчаіснасці за балотным ландшафтам рэгіянальны палескі статус, былі цесна ўзаемазвязаны паміж сабой, складалі адзіны ланцужок асацыятыўных вобразаў. Гэтая схільнасць людскога светабачання да злітнага ўспрымання прыроднага аб'екта (балота) і геаграфічнай прасторы (Палесся) была дакладна заўважана Янкам Купалам у славуных радках з паэмы «Над ракой Арэсай»: «Шмат злажылі казак, // І легенд, і песень // Людзі пра балота, // Пра сваё Палессе...» [9, 122]. Дзякуючы такому светапогляднаму сумяшчэнню вобразаў, ідэйна-эстэтычная сутнасць занатаваных у вуснай народнай традыцыі ўяўленняў аб балоце пашырылася на фальклорную трактоўку ўсяго палескага краю.

Архетып балота аказваўся зыходным пунктам тых часавых і прасторавых каардынат Палесся, якія вызначылі адметнае месца рэгіёна ў традыцыйнай карціне быцця беларусаў. Міфалагічная трактоўка балота як аднаго з першародных аб'ектаў сусвету давала палешукам і іх суседзям дастаткова важную падставу на тое, каб лакалізаваць балотным палескім абшарам тую тэрыторыю, з якой быў некалі пачаты свет. Відавочна, што паляшукі паданні аб яго ўтварэнні, дзе дзейнічаюць Бог і д'ябал, увабрали ў сябе шмат чаго ад хрысціянскага светапогляду, а таму міфалагічны хранатоп Палесся, як нам бачыцца, складаецца ў тым ліку і пад уздзеяннем эстэтыкі біблейскіх вобразаў. Заўважым, што вобраз палескай зямлі ў кантэксце хрысціянскіх матываў сучаснае гуманітарнае мысленне схільна разглядаць найперш пазітыўна, атаясамліваючы першародную прыроду краю з раем на зямлі. У прыватнасці, тыповай ілюстрацыяй гэтакіх поглядаў з'яўляецца выказванне У. Конана: «Верагодна, калі Бог ствараў Палессе, то захацеў пакінуць беларусам край нескранутай прыроды – напамінак пра біблейскі Эдэм» [10, 201]. Аднак падобнае суаднясенне Палесся і Эдэму цалкам супярэчыць беларускай вуснай народнай традыцыі, дзе назіраецца выразнае супрацьпастаўленне паміж гэтымі вобразамі. Воблік краю, рэгіянальная адзнака якога – балота – была ўтворана д'яблам на самым пачатку існавання зямлі, выразна кантрастуе з зямным раем Эдэмам, які, паводле кнігі «Быццё», стаў фінальным дзеяннем Бога па ўпарадкаванню свету.

«Бог – д'ябал», «пачатак – заканчэнне» – гэтая антанімічнасць катэгорый трывала захоўваецца і ў іншых аспектах, уласцівых вобразу Эдэму ў Бібліі і вобразу Палесся ў беларускім фальклоры. Пры іх супастаўленні ствараецца ўражанне, што біблейская гісторыя змянога раю і выгнання з яго чалавека адбілася ў міфалагічным летапісе Палесся з дакладнасцю наадварот. Да прыкладу, калі Бог вырасціў у райскім садзе «кожнае дрэва прыемнае з выгляду і добрае ў ежу», то чорт засеяў усю балотную прастору Палесся толькі адной бескарыснай лазой: «Куды пшоне чорт, дак там і вырасце корч або куст лазы. Прэцца чорт па вадзе да так блое, што аж з яго вантробы выпірае. А тым часам усе больш і больш па вадзе заплёўваецца чортава лаза» [7, 178]; калі Адам і Ева пакінулі Эдэм, таму што адведальні пладоў забароненага дрэва пазнання добра і зла, то ў палескім фальклоры чалавек, знайшоўшы прымяненне «чортавай лазы», прымушае ўцякаць самога нячысціка: «Пабачыў чалавек, што лазы так многа, да й думае сабе: “Ці не можна й лазы зрабіць што кольвек патрэбнае?”» от пайшоў чалавек у чортаво балото, наздзіраў з лазы кары да і даваць віць вераўкі. Вые да песні пае. Ubачыў тое чорт і спужаўса.

Падходзіць ён к чалавеку да й пытае: “Што ты, чалавечэ, робіш? ...Не ведаю, навошта табе гэтая работа”. – “А от дай пакажу”. Узяў гэта чалавек да й скрампаваў чорта лычаком да й прывезаў яго к таўшчэразнаму дубу. “От цяпер, – кажа чалавек, – давай я цябе вылегчаю”. Спалохаўся чорт да як рванецца, дак і вырваў дуба з карэнем, вырваў да й сунуў наўцекача з дубам разам» [7, 178].

Падабенства фальклорнага хранатопа палескай зямлі на негатыўны здымак вобраза Эдэму наўрад ці з’яўляецца выпадковым, хаця няма падстаў і для таго, каб лічыць яго вынікам прамога пераасэнсавання зместу Бібліі. Міфалагічны вобраз Палесся пры ўсёй сваёй супрацьлегласці вобразу біблейскага раю так і не выявіў тых рыс, якія ахарактарызавалі б яго прыналежнасць да пекла – месца пакут грэшных душ. Хутчэй за ўсё, праяўленне ў міфалагічнай карціне Палесся рысаў палярных вобразу Эдэму абумоўлена налажэннем на архаічны касмаганічны сюжэт хрысціянскай народнай традыцыі, схільнай атаясамліваць статус прасторы і часу з сутнасцю задзейнічанага ў іх галоўнага персанажа. Так, на конт першага прадстаўніка Палесся, які пражываў тут яшчэ з незапамятных язычніцкіх часоў, існуе наступнае меркаванне: «...паколькі людзі там (тэрыторыя ўздоўж ракі Сцвіга, самы глыб Палесся – заўвага П. Кошмана) асвоілі землі позна ў гістарычных маштабах, хутчэй за ўсё, недзе там і гняздыліся легендарныя Зьмеі Гарынычы, якія сталі шырока ведамымі ў фальклёры розных славянаў. Зьмеі нападлі на Кіеў, кралі ў ім нявестаў. Паколькі там балаты, паколькі яшчары жылі ўсякія, так і з’явіўся Зьмей Гарыныч. Гэта наш беларускі звычайны цмок...» [11, 445]. Дадзенае выказванне хоць і нагадвае мастацкі вымысел, але ўсё ж не пазбаўлена пэўных падстаў у самой логіцы развіцця міфалагічных уяўленняў беларусаў. Як вядома, з прыходам хрысціянства язычніцкі вобраз цмока ў народнай свядомасці паступова быў заменены чортам [12, 543], г. зн. менавіта тым самым персанажам, які, паводле звестак палішчукага фальклору, быў і дэміургам, і аўтахтонам палескай зямлі. Улічваючы гэтакую эвалюцыю міфалагічнага вобраза, сапраўды можна дапусціць, што палескі чорт некалі быў Змеем Гарынычам (ці можа нават Змеем з берагоў палескай ракі Гарынь?).

Злосная сутнасць дэманалагічных істот, прадстаўленых у міфалагічным хранатопе Палесся, – гэта яшчэ адзін элемент фальклорнай традыцыі асэнсавання адметнасці краю. Негатыў ад успрымання постацей цмока ці чорта разам з адзначанымі вышэй адмоўнымі адносінамі да балот складаюць агульную заканамернасць трактоўкі палескай зямлі ў беларускім фальклору. Як і паходжанне балот ад чорта, міфалагічнае «засяленне» прасторы і часу Палесся звышнатуральнымі страшыдламі, сцвярджала погляд аб непрыдатнасці краю для людскога існавання. Менавіта ў гэтым бачыцца аснова антанімічнага супрацьпастаўлення яго вобраза з біблейскім раем на зямлі. Палескія абшары балот і лясоў, амаль неабжытыя ў параўнанні з суседнімі землямі, міжволі набывалі міфалагічную характарыстыку адваротную вобразу Эдэму як месцу, адмыслова створанаму і ўпарадкаванаму Богам для людзей. Вобраз палескага ландшафту – хаатычны і бязладны ад самага міфалагічнага пачатку свету – не адпавядаў людскім уяўленням аб утульным месцы пражывання, а таму жыццё тут, як здавалася, патрабавала нечалавечых, у прамым значэнні гэтага слова, высілкаў.

У беларускіх казках з’яўленне людзей на Палессі, пачатак каланізацыі гэтага краю раскрываецца праз гісторыю супрацьстаяння прышлага чалавека і чорта – сапраўднага палескага абарыгена, які ад моманту ўзнікнення гэтай зямлі засяляў яе: «Людзі кажуць, колісь дак гэ: гдзе балото, там і чорт. Але не што б толькі ў балоце, куды ні зірні, усюды трапіш гэтую нечысь. Вада бало кішыць чарценятамі... Перш чэрці былі вельмі плодныя, але Палешук перахітрыў і чорта» [7, 179]. У змаганні чалавека і нячысціка апошні цалкам апраўдвае сваю прыналежнасць да палескага краю. Гэтая міфічная істота разглядае прыход сюды чалавека як сапраўдную акупацыю сваёй роднай прасторы і вядзе барацьбу з захопнікам, выкарыстоўваючы сваё добрае веданне мясцовасці: «Аббраў сабе Палешук седзібу паміж балота кале ракі дай давай там рабіць будоўлю... Бачыць чорт, што Палешук не лекаецца ні балота, ні ракі, ні лесу, от і давай ён усюдах пужаць чалавека, давай рабіць ему ўселякую пакась, каб выгнаць яго з тае седзібы. Куды Палешук ні сунецца, чорт ужэ там чакае да наровіць, каб зрабіць якутось пакась» [7, 179–180]. Падобная партызанская тактыка нячысціка магчыма дала б свой плён, калі б ён не парушыў яе галоўны прынцып – абпірацца на сваю мясцовасць. Так, у казцы адной з фатальных памылак д’ябла стала тое, што ён хоць і па-свойму, але вырашыў дапамагчы чалавеку перайначыць пракаветную палескую прастору. Тым самым чорт разбурыў той свет, які сам і стварыў. У выніку справакаванага чалавекам умяшання нячыстай сілы ў першароднае Палесся ў вобразе краю ўпершыню акрэсліліся контуры пэўнай упарадкаванай структуры, з’явіліся першыя паказальныя адзнакі людской цывілізацыі – дарогі: «Нарабіў чорт такіх дарог, што на іх толькі ён сам і мажэ прайсці

або праехаць» [7, 180]. Праўда, і гэты аб'ект ландшафту адразу займае сваю палескую спецыфіку, бо «з тае пары, – як гаворыцца ў казцы, – ён асталіся ў Палесі такія дарогі, што толькі на чорту можна ехаць» [7, 181].

З матэрыялістычнага пункту гледжання супрацьстаянне палешука і нячысціка з'яўляецца ўвасабленнем барацьбы чалавека з сіламі прыроды. Безумоўна, гэтыя народныя творы гучаць як гімн чалавеку-пераможцу, як апафеоз яго цяплівасці і вынаходніцтва. Аднак у палескім эпасе гэтае змаганне выяўляе не столькі пакаранне прыроды краю, колькі своеасаблівую канкурэнцыю паміж палешуком і чортам за права валодаць гэтай зямлёй. Канчатковы вынік барацьбы ў народным светапоглядзе прадвызначаны і ўказвае на перамогу чалавека: «Усе меньш да меньш чарцей у балоце, а палешукі множатца да селятца па ўсём Палесі. Моо скоро ўсе чэрці пераведутца, тагды людзі заўладаюць і балотам і ўселякаю нетраю» [7, 182]. Асваенне палескіх абшараў чалавекам паўплывала на ўспрыманне яго вобраза, пераўтварыла яго ў палешука – постаць надзвычай арыгінальную, каларытную, цесна звязаную з унікальнасцю палескага краю. Так, у беларускай мастацкай свядомасці да шэрагу атрыбутаў свету Палесся дадаўся лічбэ адзін. Балота, чорт і дзялшук – гэтыя вобразы трывала замацаваліся за воблікам Палесся, а іх палеская сутнасць цесна зніталася паміж сабой, аб чым выразна сведчыць наступнае выслоўе: «Лічвін раз – к пінчуку ці д'яблу – лез пытаннем: “чаму ў дрыгве сядзіш?” – “Трывык”, – пануў ён слова» [13, 156].

Вывады

Такім чынам, гісторыка-ландшафтны код Палесся ў народным эпасе раскрываецца праз цэласную сістэму міфалагічных уяўленняў, скіраваных на глумачэнне ўзнікнення адметнай палескай прасторы і характару яе паступовага засялення. Асноўным элементам міфалагічнага малюнку Палесся з'яўляецца вобраз балота, які вызначае прасторава-часавы воблік рэгіянальнага свету краю як зямлі непрыдатнай для чалавечага існавання, а таму замацаванай за нячыстай сілай. У традыцыйнай карціне свету беларусаў дадзены статус Палесся паўстае надзвычай устойлівым і валодае здольнасцю ўплываць на сутнасць успрымання вобраза палешука.

Літаратура

1. Дубянецкі, Э. Менталітэт / Э. Дубянецкі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: БелЭн. – Т. 5: М – пуд, 1999. – С. 115–116.
2. Сысоў, У. З крыніц спрадвечных / У. Сысоў. – Мінск: Выш. шк., 1997. – 415 с.
3. Крук, Я. Сімваліка беларускай народнай культуры / Я. Крук. – Мінск: Ураджай, 2000. – 350 с.
4. Санько, С. Некаторыя падставовыя прасторавыя й часавыя структуры традыцыйнай беларускай касмалогіі / С. Санько // Беларускі калегіум [Электронны рэсурс]. – 2007. – Рэжым доступу: www.baj.by/belkalehium/belkulttrad/05sanko.htm. – Дата доступу: 01.12.2007.
5. Янчук, Н. По Минской губернии (заметки из поездки в 1886 г.) / Н. Янчук // Труды этнографического отдела императорского общества любителей естественного знания, антропологии и этнографии. – М., 1889. – Т. IX: Сборник сведений для изучения быта крестьянского населения России. – С. 57–112.
6. Легенды і паданні / склад. М. Я. Грынблат і А. І. Гурскі; рэд. А. С. Фядосік. – Мінск: Навука і тэхніка, 1983. – 544 с.
7. Сержпутоўскі, А. Казкі і апаўданні беларусаў-палешукоў / А. Сержпутоўскі. – Мінск, 1999. – 199 с.
8. Замовы / уклад., сістэм. тэкстаў, уступ. арт. і камент. Г. А. Барташэвіч; рэдкал.: А. С. Фядосік (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – 597 с.
9. Купала, Я. Над ракой Арэсай / Я. Купала // Паэмы. Драматычныя творы / Я. Купала. – Мінск: Маст. літ., 1989. – С. 122–153.
10. Конач, У. У пошуках страчанага раю: Міфалагічныя і біблейскія матывы ў літаратуры 20 стагоддзя / У. Конач // Палымя. – 2004. – № 4. – С. 190–206.
11. Дубавец, С. Вострая брама / С. Дубавец. – Вільня, 2005. – 520 с.
12. Санько, С. Цмок / С. Санько // Беларуская міфалогія: энцыклапед. слоўн. / С. Санько [і інш.]; склад. І. Клімковіч. – 2-ое выд., дап. – Мінск: Беларусь, 2006. – С. 543–544.
13. Міцкевіч, А. Дзяды. Паэма (фрагменты) / А. Міцкевіч // Літаратура Беларусі: Першая палова XIX стагоддзя: хрэстаматэя / уклад. К. А. Цвірка. – Мінск: Беларуская навука, 2000. – С. 134–157.

Summary

The main components of historical-landscape code of Polesye are defined in this article on material of Belorussian national epos. This article traces the dependence between specific character of Polesye landscape and traditional spatial-time features of the region in mental picture of the word of Belorussians. It reveals the role of marsh archetype in forming Polesye stereotype in Belorussian folklore.

Паступіў у рэдакцыю 18.01.08.